

Academic Article:

Received: 2025-10-11;

Revised: 2026-06-20;

Accepted: 2026-06-22.

ความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน Epistemic Uncertainty in the Era of Information Overload

อิทธิพล มโนวงศ์^{*1}, มงคล เทพเกษตรกุล^{**2}Itthiphol Manowong¹, Mongkol Thepkasetkul²ศูนย์ฝึกตำรวจ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ¹, นักวิชาการอิสระ²Police Training Center, Royal Police Cadet Academy (RPCA)¹, Independent Scholar²

First Author, E-mail: itthipholmanowong@gmail.com*

Corresponding Author, E-mail: mongkolthepkasetgul@gmail.com**

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารมีปริมาณล้นเกิน จากการศึกษาพบว่า ในสภาวะที่ข้อมูลที่ไหลมาอย่างไม่ขาดสาย หากปราศจากหลักการในการพิจารณาอย่างมีวิจารณญาณ การใช้ข้อมูลและความรู้ย่อมมีแนวโน้มถูกรอบงำด้วยอคติ นำไปสู่การประมวลผลที่ผิดพลาดและการตัดสินใจจากข้อมูลที่คลาดเคลื่อน ส่งผลกระทบต่อความเชื่อของผู้คนและก่อให้เกิดผลเสียทางสังคมตามมา ในทางกลับกันหากมีการพิจารณาข้อมูลอย่างละเอียดภายใต้กรอบหลักการที่ถูกต้อง การประมวลและใช้ประโยชน์จากข้อมูลข่าวสารย่อมช่วยส่งเสริมสังคม ก่อให้เกิดนวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ต่อมนุษยชาติและสนับสนุนการพัฒนาสังคมภายใต้หลักนิติรัฐนิติธรรม องค์ความรู้ใหม่ของบทความนี้ คือ การเสนอกรอบความยืดหยุ่นทางญาณวิทยาที่บูรณาการการคิดเชิงวิพากษ์และการรู้เท่าทันสื่อร่วมกับหลักกาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ สติและจริยธรรมการสื่อสาร เป็นส่วนเสริมด้วยแนวทางเทคโนโลยีตรวจสอบที่มาของสื่อเพื่อเปลี่ยนข้อมูลล้นเกินให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้ ลดอคติและข่าวลวง ขวามปลอมในระดับบุคคลและสังคม

คำสำคัญ: ความไม่แน่นอนทางญาณวิทยา, ความรู้, ข้อมูลข่าวสารล้นเกิน, การรู้เท่าทันสื่อ

Abstract

This academic article aims to study the uncertainty of knowledge in an era of information overload. The study finds that, in conditions where information flows continuously, in the absence of principles for critical evaluation, the use of information and knowledge tends to be dominated by bias, leading to erroneous processing and decision-making based on inaccurate information, affecting people's beliefs and leading to negative

social consequences. On the contrary, if information is carefully examined within an appropriate conceptual framework, the processing and utilization of information can help promote society, generate innovation beneficial to humankind and support social development under the principle of the rule of law. This article proposes an epistemologically flexible framework that integrates critical thinking and media literacy with the principles of the Kalama Sutta, the Three Characteristics, Yonisomanasikara, and mindfulness and communication ethics, supplemented with technological approaches for verifying the origin of media, to transform information overload into verifiable knowledge, reducing bias, misinformation, and fake news at both individual and societal levels.

Keywords: Epistemic Uncertainty, Knowledge, Information Overload, Media Literacy

บทนำ

ยุคดิจิทัลปัจจุบันเป็นช่วงเวลาที่มีมนุษยชาติต้องเผชิญกับภาวะข้อมูลข่าวสารล้นเกิน (Information Overload) อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน สื่อสังคมออนไลน์และแหล่งข้อมูลดิจิทัลต่าง ๆ ได้ทวีจำนวนข้อมูลที่เราต้องรับมืออย่างมหาศาลในแต่ละวัน แม้แนวคิดเรื่องข้อมูลล้นเกินจะได้รับการกล่าวถึงมานานหลายทศวรรษ อัลวิน ทอฟฟเลอร์ (Alvin Toffler) ได้ทำนายปรากฏการณ์ภาวะช็อกจากการเปลี่ยนแปลงในอนาคต (Future Shock) ในทศวรรษที่ 70 ซึ่งชี้ว่า การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วและปริมาณข้อมูลที่ท่วมท้นจะก่อให้เกิดความสับสนเหินห่างทางจิตสังคม แต่ในยุคปัจจุบันปริมาณและความซับซ้อนของข้อมูลกลับเพิ่มขึ้นในระดับที่เกินศักยภาพการประมวลของมนุษย์อย่างมาก ยิ่งไปกว่านั้น ปัญญาประดิษฐ์ (AI) และเทคโนโลยีดิจิทัลสมัยใหม่ได้ขยายขอบเขตของปัญหานี้ให้รุนแรงขึ้น ด้วยการก่อให้เกิดข้อมูลสังเคราะห์ เช่น สื่อปลอมที่สร้างจากปัญญาประดิษฐ์ (Deepfakes) การคัดกรองข้อมูลแบบฟีดที่เข้ากับความชอบของผู้ใช้ (Filter Bubbles) การแพร่กระจายข้อมูลบิดเบือนในวงกว้าง ซึ่งล้วนบ่อนทำลายพื้นฐานร่วมทางความจริงของสังคม ทำให้ยากขึ้นที่จะแยกแยะข้อเท็จจริงออกจากความเท็จ สถานะดังกล่าวก่อให้เกิดความไม่แน่นอนของความรู้อย่างลึกซึ้งในสังคมยุคข้อมูลข่าวสาร (Lahlou, 2025)

ภายใต้บริบทนี้ ความรู้ซึ่งเคยถูกมองว่า เป็นสิ่งแน่นอนหรือเป็นความจริงสากลกลับถูกท้าทาย ความรู้กลายเป็นสิ่งที่ไม่หยุดนิ่ง เปลี่ยนแปลงและถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ แนวโน้มดังกล่าวสอดคล้องกับกระแสปรัชญาหลังสมัยใหม่ในตะวันตกที่มีบทบาทมาตั้งแต่ปลายศตวรรษที่ 20 ซึ่งตั้งข้อสงสัยต่อแนวคิดสมัยใหม่ที่เชื่อมั่นในความจริงแบบเอกฐาน (Absolute Truth) และการก้าวหน้าทางความรู้ในเชิงเส้น สังคมปัจจุบันจึงเต็มไปด้วยการตั้งคำถามต่อความจริง ความรู้และผู้เชี่ยวชาญในลักษณะที่ไม่เคยเกิดขึ้นในยุคก่อนหน้า นอกจากนี้ การหลอกลวงของข้อมูลที่มากเกินไปโดยปราศจากการตรวจสอบที่ดี ยังเปิดช่องให้ข้อมูลที่บิดเบือนหรือข่าวลวง (Fake News) แพร่กระจายได้ง่าย ผู้คนจำนวนมากหลงเชื่อและแบ่งปันข้อมูลเท็จ ซึ่งส่งผลกระทบต่อความเชื่อและการตัดสินใจของสาธารณชน ดังนั้น เพื่อความเข้าใจเบื้องต้นจึงปูพื้นถึงปัญหาความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่สังคมเผชิญอยู่ในปัจจุบัน บทความนี้จะวิเคราะห์กรอบ

แนวคิดทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับความรู้และข้อมูล ทั้งจากมุมมองตะวันตกและตะวันออก ตลอดจนวิเคราะห์ถึงปัจจัยที่ทำให้ความรู้มีความไม่แน่นอนภายใต้ภาวะข้อมูลล้นเกิน พร้อมทั้งอภิปรายถึงผลกระทบและแนวทางที่จะรับมือกับปัญหาดังกล่าว อย่างไรก็ตาม งานศึกษาเกี่ยวกับภาวะข้อมูลข่าวสารล้นเกินและความไม่แน่นอนของความรู้ส่วนใหญ่มักอธิบายปัญหาผ่านกรอบแนวคิดตะวันตก เช่น ญาณวิทยาสมัยใหม่ หลังสมัยใหม่ จิตวิทยาการรู้คิด การรู้เท่าทันสื่อ บทบาทของอัลกอริทึมดิจิทัล แต่ยังมีพื้นที่ว่างทางวิชาการในการบูรณาการกรอบคิดดังกล่าวเข้ากับพุทธปรัชญา โดยเฉพาะหลักกาลามสูตร โยนิโสมนสิการ สติและจริยธรรมในการใช้ข้อมูลข่าวสาร บทความนี้จะมุ่งวิเคราะห์สาเหตุของความไม่แน่นอนทางญาณวิทยาในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน ศึกษากรอบปรัชญาที่เกี่ยวข้องทั้งตะวันตกและพุทธปรัชญา เพื่อเสนอกรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการเพื่อใช้ในการกลั่นกรอง ตรวจสอบ และแปรข้อมูลจำนวนมากให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ได้จริง

กรอบแนวคิดทางปรัชญาคำรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน

ปรัชญาในโลกตะวันตก แนวคิดเรื่องความรู้ได้ผ่านวิวัฒนาการจากยุคคลาสสิกที่เชื่อในความจริงสากล มาสู่ยุคสมัยใหม่ที่ให้คุณค่ากับเหตุผลวิทยาศาสตร์และความรู้ที่พิสูจน์ได้ อย่างไรก็ตาม ในช่วงปลายศตวรรษที่ 20 เป็นต้นมา โดยเฉพาะปรัชญาหลังนวยุคได้ท้าทายสมมติฐานเดิมของตะวันตก โดยฌอง-ฟร็องซัว ลีโยตาร์ด (Jean-François Lyotard) ได้อธิบายว่า แก่นแท้ของปรัชญาหลังสมัยใหม่ คือ ความไม่ปักใจเชื่อในเรื่องเล่าหรือทฤษฎีขนาดใหญ่ที่อ้างว่า เป็นความจริงสากลเพียงหนึ่งเดียว ลีโยตาร์ดเสนอว่า มนุษย์ควรมองเห็นความหลากหลายของการสร้างความรู้ โดยเฉพาะความรู้ที่มาจากนอกโลกตะวันตก และควรเปิดพื้นที่ให้การคิดแบบย้อนแย้ง (Paralogy) คือ การเปิดรับคำอธิบายหลายแบบที่แตกต่างจากกรอบความรู้กระแสหลักเพื่อป้องกันการผูกขาดความรู้ไว้กับระเบียบวิธีคิดชุดเดียว แนวคิดนี้นำไปสู่มุมมองที่ว่า ความรู้มีความหลากหลายและไม่ได้มีแบบแผนตายตัว หากแต่กระจัดกระจายและแปรเปลี่ยนไปตามบริบททางภาษา วัฒนธรรมและอำนาจทางสังคม (Lyotard, 1984) ซึ่งสอดคล้องกับข้อสังเกตของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) ที่ว่า ความรู้กับอำนาจเกี่ยวพันกัน การนิยามความจริงในสังคมหนึ่ง ๆ มักถูกกำหนดโดยผู้มีอำนาจในสังคมนั้น ดังนั้น ความรู้จึงไม่ใช่สิ่งสมบูรณ์แน่นอน หากขึ้นอยู่กับวาทกรรมและโครงสร้างอำนาจทางสังคมที่แฝงอยู่ (Foucault, 2000)

ภายใต้กรอบคิดหลังสมัยใหม่ ความรู้ถูกมองว่า มีลักษณะไม่มั่นคงและพร้อมจะถูกตั้งคำถามอยู่เสมอ วิทยาศาสตร์และเหตุผลแบบสมัยใหม่ถูกวิจารณ์ว่า เป็นการสร้างความรู้ที่ปิดกั้นความเป็นไปได้อื่น ๆ และสร้างภาพลวงตาเรื่องความก้าวหน้าที่ไม่มีที่สิ้นสุดแท้จริงแล้ว การพัฒนาความรู้ในสังคมอาจไม่ได้เป็นเส้นตรงที่มุ่งไปสู่ความจริงสูงสุด หากแต่ประกอบด้วยการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างหรือการเปลี่ยนแปลงทางความรู้เป็นระยะ ดังที่โทมัส คูห์น (Thomas Kuhn) ได้เสนอไว้ในทฤษฎีการเปลี่ยนกระบวนทัศน์ของวิทยาศาสตร์ (Paradigm Shift) ซึ่งชี้ว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เองก็มีความไม่แน่นอนและอาจถูกล้มล้างหรือปรับเปลี่ยนเมื่อมีหลักฐานใหม่เข้ามา เช่น ยุคที่ทฤษฎีของนิวตันถูกแทนที่ด้วยทฤษฎีสัมพัทธภาพของไอน์สไตน์ ฯลฯ

ความเข้าใจเช่นนี้ทำให้เกิดทัศนะว่า ความจริงและความรู้ อาจเป็นสิ่งที่ขึ้นกับบริบท เวลาและการตีความมากกว่าจะเป็นสัจธรรมถาวร (Kuhn, 1970)

โลกตะวันออกมีแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ที่แตกต่างและมีความน่าสนใจ ซึ่งปรัชญาตะวันออกหลายสำนักเน้นบทบาทของปัญญาภายใน โดยการรู้จักตนเองและการเข้าถึงสัจธรรมผ่านประสบการณ์ตรงและคุณธรรม มากกว่าการรวบรวมข้อมูลภายนอกเพียงอย่างเดียว เช่น ขงจื๊อมองว่า ความรู้ที่แท้จริง คือ การเรียนรู้ที่จะพัฒนาตนเองให้เป็นคนดีมีคุณธรรม ความรู้ต้องนำไปสู่การกระทำที่ดีงามต่อสังคม ขณะที่เล่าจื๊อแห่งลัทธิเต๋ากลับชี้ว่า การยึดติดในความรู้เชิงตรรกะหรือความคิดปรุงแต่งต่าง ๆ เป็นอุปสรรคต่อการเข้าถึงเต๋า อันเป็นสัจธรรมสูงสุด การจะเข้าถึงเต๋าก็ต้องรู้จักวางความรู้ลง กล่าวคือ การละวางความยึดมั่นถือมั่นในความคิดเหตุผลแล้วปล่อยจิตใจให้กลมกลืนกับธรรมชาติ (พระมหานิติ ภิรมโม และคณะ, 2568) เช่นเดียวกับปรัชญาอินเดียและพุทธปรัชญาที่ถือว่า ความรู้เป็นหนทางสู่การหลุดพ้นจากทุกข์ พุทธศาสนามองว่า ความรู้ไม่ใช่การสะสมข้อมูลหรือท่องจำคำสอน แต่คือ ปัญญาที่เกิดจากการเห็นความจริงตามความเป็นจริง (ยถาภูตญาณทัสสนะ) อันจะนำไปสู่การดับทุกข์ได้ ดังนั้น ในมุมมองตะวันออก ความรู้ที่แท้จริงมีมิติทางจริยธรรมและจิตวิญญาณสูง คือ การเปลี่ยนแปลงภายในตัวบุคคลให้เข้าถึงความจริงและคุณธรรม มากกว่าจะวัดกันที่ปริมาณข้อมูลหรือความถูกต้องเชิงวิชาการตามนิยามตะวันตก

เมื่อพิจารณากรอบแนวคิดทั้งสองฝั่ง จะเห็นได้ว่า ปรัชญาตะวันตกได้เน้นย้ำความไม่แน่นอนของความรู้ที่ขึ้นกับบริบททางสังคมวัฒนธรรม และเสนอให้เปิดรับความรู้ที่หลากหลายโดยยึดอยู่กับกรอบใดกรอบหนึ่ง ขณะที่ปรัชญาตะวันออกเน้นถึงการกลั่นกรองด้วยปัญญาและคุณธรรมภายใน ความรู้ในมุมมองตะวันออกจึงไม่ใช่สิ่งที่จะได้มาด้วยการเข้าถึงข้อมูลจำนวนมาก หากแต่ต้องไตร่ตรองจากภายใน พิจารณาอย่างละเอียดลึกซึ้งและการพัฒนาจิตใจประกอบกัน ดังแนวคิดที่ว่า ความรู้ไม่ใช่การสะสมข้อมูล แต่คือปัญญาที่เกิดจากการเห็นความเป็นจริง ทั้งสองมุมมองนี้เป็นพื้นฐานแนวคิดที่สามารถนำมาใช้อธิบายสถานการณ์ความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกินได้เป็นอย่างดี กล่าวคือ เมื่อข้อมูลมีจำนวนมหาศาลและหลากหลายแหล่งที่มา จึงจำเป็นต้องตระหนักว่า ความรู้ที่เกิดจากข้อมูลเหล่านั้นอาจไม่ตายตัว แน่นนอนหรือเป็นสากลทั้งหมด หากแต่ต้องอาศัยการวิจรณญาณและหลักการในการกลั่นกรอง การจัดระบบและการตีความเพื่อให้เกิดเป็นองค์ความรู้ที่ถูกต้อง มีคุณค่าและเป็นประโยชน์ต่อผู้ศึกษาข้อมูลประกอบกัน

ความไม่แน่นอนของความรู้ในมุมมองพุทธปรัชญา

ในทัศนะของพุทธปรัชญา ความไม่แน่นอนของความรู้ไม่ได้มีรากเหง้าจากความบกพร่องของข้อมูลหรือความคลาดเคลื่อนในเชิงประจักษ์เท่านั้น หากแต่ฝังรากลึกอยู่ในกระบวนการแห่งจิตที่รับรู้ ตีความ ยึดมั่น และนำข้อมูลไปใช้ อันเป็นกิจกรรมที่วิเศษและค้นหาแทรกซึมได้ในทุกขั้นตอน ความรู้จึงพึงถูกมองเสมือนสมมติสัจจะ ซึ่งข้อสรุปชั่วคราวที่ยังคงอยู่ภายใต้เงื่อนไขของเหตุปัจจัย รอการพิจารณาด้วยปัญญาและจริยธรรม มิใช่สิ่งที่ควรรับไว้หรือส่งต่อโดยอัตโนมัติและเชื่อว่า เป็นของแน่นอนตายตัว โดยหลักคิดในพุทธปรัชญาอาจนำมาเป็นกรอบกลั่นกรองปัญญา ในยุคที่ข้อมูลข่าวสารท่วมท้นได้อย่างน้อย 4 ประการ ดังนี้

1. กาลามสูตร หลักการตรวจสอบด้วยปัญญา โดยศรัทธาที่ประกอบด้วยเหตุผล เป็นพุทธดำรัสที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงแก่ชาวกาลามะผู้ลี้ภัยสงครามอันหลากหลาย พระองค์ทรงชี้ว่า ไม่พึงเชื่อเพียงเพราะได้ยินสืบทอดกันมา เพราะอยู่ในตำรา เพราะครูสมเหตุสมผลโดยตรรกะ เพราะผู้พูดน่าเชื่อถือ หรือเพราะผู้พูดเป็นครูของตน หากแต่ต้องพิจารณาด้วยปัญญาตนเองว่า ธรรมเหล่านั้นเป็นกุศลหรืออกุศล มีโทษหรือหาโทษมิได้ และเมื่อนำไปปฏิบัติแล้วย่อมนำมาซึ่งประโยชน์หรือความเสียหายแก่ตนและผู้อื่น (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 34: 342-350; Bodhi, 2012) ในบริบทแห่งยุคข้อมูลล้นเกิน หลักกาลามสูตรทำหน้าที่เป็นดั่งภูมิคุ้มกันทางญาณวิทยา เพราะช่วยให้ผู้รับสารไม่ตกอยู่ภายใต้อำนาจของยอดแชร์ ชื่อเสียงของผู้ส่งสารหรือความสอดคล้องกับอคติเดิมของตน แต่ให้หันมาพิจารณาแหล่งที่มา หลักฐานเจตนาและผลกระทบก่อนสรุปยอมรับว่า เป็นความรู้ที่ควรเชื่อถือ

2. ไตรลักษณ์ หลักของความรู้เป็นอนิจจัง พึงต้องทบทวนเสมอ อันได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 27: 137-140) หลักธรรมนี้ชี้ให้เห็นว่า สรรพสิ่งล้วนดำรงอยู่ภายใต้กฎแห่งความเปลี่ยนแปลง ความไม่สมบูรณ์และความไม่อาจยึดถือเป็น ตัวตนแน่นอนถาวรได้ เมื่อประยุกต์ความรู้ที่มนุษย์สร้างขึ้นก็ย่อมมีลักษณะสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับบริบท เวลา หลักฐานและเครื่องมือการรับรู้ ความรู้จึงไม่พึงถูกยึดมั่นเสมือนความจริง โดยปราศจากการกลับมาทบทวน (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2559) ในยุคที่ข้อมูลสามารถถูกปรับ แก้ไข หรือหักล้างได้ในทุกขณะ การเข้าใจไตรลักษณ์ช่วยบ่มเพาะความถ่อมตนทางญาณวิทยา อันทำให้ผู้รับสารพร้อมน้อมรับหลักฐานใหม่ ทบทวนข้อสรุปเดิม และลดการยึดติดกับพิธีของตนจนกลายเป็นมานะบังหน้าการเรียนรู้

3. โยนิโสมนสิการ หลักการคิดโดยแยบคาย (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 33: 431) อันเป็นการจำแนกเหตุและผล ประกอบคุณและโทษ ตามข้อเท็จจริง คือกระบวนการพิจารณา ซึ่งทำให้ข้อมูลดิบถูกแปรสภาพเป็นความรู้ที่มีเหตุมีผลและมีคุณค่าแก่ชีวิต หลักนี้ครอบคลุมวิธีคิดหลายลักษณะ ทั้งการคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย การคิดแบบแยกแยะองค์ประกอบ การคิดแบบสามัญลักษณ์ การคิดแบบอริยสัจ การคิดแบบคุณ โทษและทางออก การคิดแบบคุณค่าแท้ คุณค่าเทียม และการคิดแบบวิวิธชาตหรือจำแนกแยกแยะประเด็น (พระพรหมคุณาภรณ์ [ป.อ. ปยุตฺโต], 2559) เมื่อนำมาใช้กับข้อมูลออนไลน์ ผู้รับสารพึงถามเป็นลำดับว่า ข้อมูลนี้มีรากเหง้าที่มาอย่างไร มีหลักฐานรองรับหรือหาไม่ ใครได้รับประโยชน์หรือรับโทษ มีผลกระทบต่อบุคคลและสังคมเพียงใด และมีทางเลือกในการตีความหรือการปฏิบัติที่ประเสริฐกว่านี้หรือไม่ กระบวนการดังกล่าวช่วย ถอนรากอคติ ที่มาจากความกลัว ความโกรธ หรือฉันทาคติ อันเป็นอุปสรรคขวางกั้นปัญญา

4. สติและเจริญธรรมการสื่อสาร สติ (พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 37: 548-549) ในพุทธปรัชญาเป็นหลักการรู้ทันอคติ ไม่ส่งต่อสิ่งที่ก่อทุกข์ สติในพุทธปรัชญาทำหน้าที่กำกับรักษาสติให้รู้เท่าทันกาย วาจา ใจ และกระบวนการคิดของตนอยู่เป็นระยะ เมื่อนำมาใช้ในการบริโภคข้อมูลข่าวสาร สติช่วยให้ผู้รับสารสังเกตเห็นปฏิกิริยาภายใน ไม่ว่าจะเป็นความตื่นตระหนก ความพอใจ ความรังเกียจ หรือแรงกระตุ้นที่อยากส่งต่อข้อมูลทันที ก่อนที่ความคิดเร็วและอคติส่วนบุคคลจะครอบงำวิจารณ์ญาณ (Kahneman, 2011; Thibault, 2025) ขณะเดียวกัน จริยธรรมการสื่อสารตามแนวพุทธ อันตั้งอยู่บนหลักสัมมาวาจา เน้นการไม่เบียดเบียน

ผู้อื่นด้วยวาจาเท็จ ไม่ยุยงปลุกปั่น ไม่หยาบคายหรือพูดสิ่งไร้สาระ ในบริบทดิจิทัลจึงหมายถึง การไม่ผลิต ไม่ส่งต่อและไม่ขยายข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการตรวจสอบ โดยเฉพาะข้อมูลที่อาจทำให้ผู้อื่นเข้าใจผิด เสียหาย หวาดกลัว หรือนำมาซึ่งความแตกแยกในสังคม เพราะการส่งต่อข้อมูลอันเป็นเท็จนั้น ในแง่พุทธธรรม ก็คือ การก่อวิกรรมอกุศลที่มีผลย้อนมาสู่ผู้กระทำด้วย

โดยสรุปพุทธปรัชญาเสนอกรอบการรับมือกับความไม่แน่นอนของความรู้ที่เน้นทั้งปัญญาและจริยธรรม เมื่อนำหลักทั้ง 4 ประการมาบูรณาการกับการคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อและเทคโนโลยี ตรวจสอบข้อเท็จจริง ย่อมทำให้ข้อมูลจำนวนมากมหาศาลถูกกลั่นกรองเป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ได้ อย่างรับผิดชอบ

ปัจจัยและกลไกที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนของความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน

1. ปริมาณข้อมูลมหาศาลเกินขีดจำกัดการประมวลของมนุษย์ ในแต่ละวันผู้คนต้องรับข้อมูลจำนวนมากมหาศาล ทั้งข่าว สื่อสังคม ออนไลน์ บทความและข้อมูลจากแหล่งต่าง ๆ ปริมาณข้อมูลที่มากเกินไปนี้เกินขีดความสามารถของสมองมนุษย์ในการประมวลอย่างรอบด้านและทันทั่วทั้ง งานวิจัยพบว่า ภาวะข้อมูลท่วมท้นส่งผลให้การตัดสินใจของบุคคลด้อยประสิทธิภาพลง กล่าวคือ ยิ่งรับข้อมูลมากเกินไป การตัดสินใจกลับยิ่งแย่ลง เนื่องจากสมองมีข้อจำกัดในการประมวลผลข้อมูลจำนวนมากและคัดเลือกสารสนเทศที่สำคัญที่สุดสำหรับการตัดสินใจ นอกจากนี้ เมื่อข้อมูลมีมาก ผู้คนมักมีแนวโน้มเลือกใช้ทางลัดแทนการวิเคราะห์อย่างรอบด้าน เช่น ตัดสินใจตามความรู้สึกหรือตามข้อมูลที่เห็นก่อน (Anchoring Effect) ซึ่งอาจนำไปสู่ข้อผิดพลาดได้ง่าย การมีข้อมูลล้นเกินยังนำไปสู่ปรากฏการณ์อัมพาตทางการวิเคราะห์ (Analysis Paralysis) คือ การที่ผู้ตัดสินใจไม่สามารถตัดสินใจได้ทันทั่วทั้งที่หรือลังเล เพราะมีข้อมูลมากจนสับสนว่า ควรยึดข้อมูลใด จึงเกิดความไม่แน่นอนในการตัดสินใจและการสรุปเป็นความรู้ที่ชัดเจน

2. อคติและการกรองข้อมูลเฉพาะกลุ่ม เมื่อข้อมูลมีมากมนุษย์มักเลือกเสพหรือให้ความสำคัญกับข้อมูลบางชุดที่สอดคล้องกับความเชื่อหรือประสบการณ์ของตนเอง (Confirmation Bias) อคติจากการเลือกเชื่อข้อมูลที่ยืนยันความคิดตน ซึ่งสิ่งนี้ทำให้เกิดห้องสะท้อนเสียง (Echo Chamber) หรือเทียบได้กับฟองสบู่แห่งข้อมูลเกิดขึ้นในสังคมออนไลน์ ผู้ใช้แต่ละคนได้รับข้อมูลข่าวสารที่ผ่านการคัดกรองให้ตรงกับบรรทัดหรือความคิดของตนเองโดยอัลกอริทึม ทำให้มุมมองที่ได้รับและเป็นการย้ำความเชื่อเดิมโดยไม่เปิดรับมุมมองอื่น (Menczer & Hills, 2020) ทำให้ข่าวปลอมที่โด่งดังแพร่กระจายได้ง่าย และเมื่อข้อมูลเดินทางผ่านคนในเครือข่ายสังคม อคติจะทำให้ข้อมูลเชิงลบถูกขยายและมั่นคงขึ้น แม้จะมีการนำเสนอข้อมูลที่สมดุลในต้นทางก็ตาม ผลคือความรู้หรือความจริงที่บุคคลแต่ละคนรับรู้ถูกบิดเบือนหรือถูกจำกัดอยู่ในกรอบแคบ ไม่ใช่ความรู้ภาพรวมที่ถูกต้องครบถ้วนของโลก ยิ่งไปกว่านั้น การคัดกรองเช่นนี้มักขับเคลื่อนด้วยแรงจูงใจทางธุรกิจหรือการเมือง แพลตฟอร์มออนไลน์จำนวนมากใช้อัลกอริทึมที่เน้นเพิ่มปฏิสัมพันธ์หรือการมีส่วนร่วมกับเนื้อหา (Engagement) จึงมักนำเสนอเนื้อหาที่กระตุ้นอารมณ์หรือดึงดูดความสนใจเฉพาะกลุ่ม ผลที่ตามมา คือ ข้อมูลที่ถูกกระจายอาจไม่ใช่ข้อมูลที่ต้องการที่สุด หากแต่เป็นข้อมูลที่使人อยากชม อยากคลิกหรืออยากแชร์มากที่สุด ความรู้ที่ได้จากข้อมูลเหล่านี้จึงเต็มไปด้วยอคติและความลำเอียง ซึ่งผู้เสพข้อมูลทั่วไปอาจไม่ตระหนัก

การมีอยู่ของห้องสะท้อนข้อมูลยังทำให้สังคมขาดพื้นที่ความจริงร่วมที่ทุกคนยอมรับตรงกัน คนต่างกลุ่มอาจเชื่อในความจริงคนละชุด ทำให้ยากที่จะตกลงหรือสนทนากับข้อเท็จจริงเดียวกัน ภายใต้สถานการณ์เช่นนี้ ความรู้โดยรวมของสังคมย่อมเต็มไปด้วยความไม่แน่นอนและความคลุมเครือ

3. การแพร่กระจายของข้อมูลที่บิดเบือนและข่าวปลอม ยุคข้อมูลล้นเกินไม่ได้หมายถึงมีแต่ข้อมูลที่ถูกต้องจำนวนมากเท่านั้น หากยังเปิดช่องให้ข่าวสารเท็จและข้อมูลบิดเบือนเผยแพร่ได้ง่ายขึ้นกว่าเดิมอย่างไม่เคยมีมาก่อน ในอดีตการกลั่นกรองข้อมูลมักเป็นหน้าที่ของสถาบันสื่อหรือผู้เชี่ยวชาญ แต่ในยุคอินเทอร์เน็ตทุกคนสามารถเป็นทั้งผู้รับและผู้ผลิตข้อมูลข่าวสารได้เพียงปลายนิ้ว การกำกับดูแลคุณภาพข้อมูลจึงยากขึ้น งานวิจัยสมัยใหม่ชี้ว่า ข่าวลวงหรือข้อมูลผิด ๆ แพร่กระจายในเครือข่ายสังคมออนไลน์รวดเร็วกว่าข่าวจริงมาก และเข้าถึงผู้คนเป็นวงกว้างอย่างน่าตกใจ เช่น ผลการศึกษาของวอชิงตันและคณะในวารสาร Science พบว่าข่าวปลอมบนทวิตเตอร์แพร่กระจายเร็วและไกลกว่าข่าวจริงอย่างมีนัยสำคัญ เมื่อผู้คนถูกกล่อมด้วยข้อมูลจำนวนมากที่ปะปนกันทั้งจริงและเท็จ การขาดทักษะในการตรวจสอบแหล่งที่มาและความถูกต้องจะทำให้เกิดความสับสนด้านความจริง (Vosoughi, et al., 2018) ผู้คนจำนวนไม่น้อยหลงเชื่อข่าวลวงและตัดสินใจบนฐานของข้อมูลที่ผิด ในประเทศไทยมีรายงานว่า ภาวะข้อมูลล้นเกินและการขาดวิจารณญาณส่งผลให้ประชาชนแชร์ข่าวปลอมบนสังคมออนไลน์อย่างแพร่หลาย ซึ่งยิ่งสร้างความไม่แน่นอนแก่ระบบความรู้โดยรวม เพราะข้อมูลเท็จเหล่านั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งของความเชื่อความเข้าใจของผู้คนไปแล้ว

ผลกระทบจากข้อมูลบิดเบือนและข่าวปลอมต่อความไม่แน่นอนของความรู้มีหลายมิติ ดังนี้ 1) มิติทางปัจเจก ได้แก่ การที่บุคคลมีความเชื่อผิด ๆ ติดตัว (Misinformation) โดยมั่นใจว่า เป็นความรู้ที่ถูกต้อง ซึ่งทำให้การตัดสินใจของเขาผิดพลาดหรือนำไปสู่พฤติกรรมที่เป็นโทษต่อตนเองและสังคม เช่น การเชื่อข้อมูลสุขภาพที่ผิด การปฏิเสธการรักษาที่ถูกต้อง 2) มิติทางสังคม ได้แก่ การที่ข่าวลวงถูกใช้เป็นเครื่องมือในการบิดเบือนความเข้าใจของสาธารณะเพื่อประโยชน์ทางการเมืองหรือเศรษฐกิจ ส่งผลให้เกิดความแตกแยกทางความคิดในสังคม สังคมเกิดการแบ่งขั้ว (Polarization) ของกลุ่มคนที่ยึดมั่นในความจริงคนละชุดตามข่าวสารที่ตนเสพ สถานการณ์เช่นนี้เห็นได้จากหลายกรณีทั่วโลก เช่น การเลือกตั้งหรือประชามติสำคัญที่มีกระแสข้อมูลเท็จส่งผลต่อความเห็นของประชาชน จนยากที่ทุกฝ่ายจะเห็นพ้องต้องกันข้อเท็จจริงพื้นฐาน เมื่อสังคมหนึ่งขาดฉันทามติว่า อะไร คือ ข้อเท็จจริง ความรู้ในประเด็นนั้น ๆ ก็ย่อมเต็มไปด้วยข้อกังขาและข้อถกเถียงอย่างไม่สิ้นสุด

4. ข้อจำกัดด้านกระบวนการคิดและอคติของมนุษย์ การที่ความรู้มีความไม่แน่นอนยังเกิดจากข้อเท็จจริงที่ว่า กระบวนการรับรู้และคิดของมนุษย์นั้นมีอคติและความลำเอียงโดยธรรมชาติ งานด้านจิตวิทยาการรู้คิด (Cognitive Psychology) โดยนักวิจัยอย่าง ดาเนียล คาร์เนแมน (Daniel Kahneman) ระบุว่ามนุษย์มีระบบความคิดสองแบบระบบอัตโนมัติเร็ว (System 1) กับระบบไตร่ตรองช้า (System 2) ซึ่งในสถานการณ์ที่ข้อมูลล้นเกิน สมอ่มักพึ่งพาระบบคิดแบบเร็วที่ใช้สัญชาตญาณและทางลัดในการสรุปผล ทำให้เกิดข้อผิดพลาดและอคติหลายประการ เช่น อคติเพื่อยืนยันความเชื่อ อคติยึดกับข้อมูลชุดแรก อคติแบบกลุ่ม (Ingroup Bias) ฯลฯ อคติเหล่านี้ทำให้การสกัดความรู้จากข้อมูลจำนวนมากไม่เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ

มนุษย์อาจให้ค่าน้ำหนักกับข้อมูลผิดประเภทหรือตีความข้อมูลอย่างผิด ๆ ตามความเชื่อเดิมของตน ซึ่งตอกย้ำความไม่แน่นอนของความรู้ที่ได้จากข้อมูลเหล่านั้น (Kahneman, 2011)

นอกจากนี้ ในระดับของผู้เชี่ยวชาญหรือการวิเคราะห์เชิงสถาบัน เช่น ในงานวิเคราะห์ข่าวกรองหรือการวิเคราะห์นโยบายที่ต้องประมวลข้อมูลมหาศาลเพื่อตัดสินใจ โอกาสทางปัญญาก็เป็นภัยแฝงที่อาจทำให้การประเมินสถานการณ์คลาดเคลื่อนได้ ผู้เชี่ยวชาญด้านการข่าว เช่น ริชาร์ด เฮอเยร์ ได้ชี้ให้เห็นว่า บ่อยครั้งนักวิเคราะห์มักตกอยู่ใต้อิทธิพลของอคติในการยืนยันสมมติฐานแรกเริ่มของตน ทำให้ละเลยข้อมูลที่ขัดแย้งและนำไปสู่บทสรุปที่ผิดพลาด (Heuer, 1999) ดังนั้น แม้แต่ในกระบวนการที่พยายามจะแปรข้อมูลให้เป็นความรู้เพื่อการตัดสินใจอย่างเป็นระบบ ก็ยังเผชิญกับความไม่แน่นอนเนื่องจากขีดจำกัดของมนุษย์เอง ความรู้ที่ได้จึงต้องถูกมองว่า เป็นข้อสรุปชั่วคราวที่ต้องพร้อมจะทบทวนใหม่ หากมีข้อมูลเพิ่มเติมหรือมีการคิดทบทวนอย่างเป็นกลางมากขึ้น

5. บทบาทของปัญญาประดิษฐ์และระบบอัลกอริทึม มีส่วนทั้งในการซ้ำเติมปัญหาความไม่แน่นอนของความรู้ และในขณะเดียวกันก็อาจมีส่วนในการบรรเทาปัญหานี้หากใช้ให้ถูกทาง ในแง่หนึ่งปัญญาประดิษฐ์หรือเอไอได้กลายเป็นดาบสองคมในบริบทข้อมูลล้นเกิน ซึ่งแพลตฟอร์มสื่อสังคมและข่าวสารสามารถสร้างวงจรป้อนกลับที่ทำให้ผู้ใช้ติดอยู่ในห้องสะท้อนเสียงของตนและเกิดการแบ่งขั้วทางความคิดมากขึ้น เช่น เหตุการณ์เลือกตั้งสหรัฐอเมริกา เมื่อปี ค.ศ. 2016 (พ.ศ. 2559) ผู้ไม่หวังดีได้อาศัยบอทและสื่อหัวรุนแรงในการถาโถมข้อมูลล้นเกินให้ผู้ใช้สับสนและตอกย้ำข้อมูลด้านเดียว เกิดเป็นวงจรไซเบอร์เนติกทำให้ทั้งข้อมูลล้นเกินและการแบ่งขั้วยิ่งรุนแรง ปรากฏการณ์เหล่านี้ทำให้ปัญญาประดิษฐ์ที่มีส่วนในการเพิ่มโกลาหลและความไร้ระเบียบของข้อมูลในทางสังคม ซึ่งนำไปสู่การลดทอนความสามารถของทั้งตัวบุคคลและสถาบันในการกลั่นกรองความรู้ที่ถูกต้อง (Lahlou, 2025)

อย่างไรก็ตาม ในอีกแง่หนึ่งเทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์สามารถช่วยแก้ปัญหาข้อมูลล้นเกินได้หากได้รับการออกแบบใช้งานอย่างเหมาะสม และสามารถประมวลข้อมูลจำนวนมหาศาลได้รวดเร็วและคัดกรองสรุปสารสนเทศที่สำคัญออกมา เช่น ระบบกลั่นกรองข้อมูลที่ช่วยเลือกข่าวที่มีคุณภาพ ระบบผู้ช่วยการตัดสินใจที่ช่วยวิเคราะห์ข้อมูลเชิงลึก หากระบบเหล่านี้ถูกออกแบบโดยคำนึงถึงความถูกต้องและประโยชน์สาธารณะเป็นหลัก แทนการยึดเพียงการแสวงหากำไรหรือการดึงดูดความสนใจผู้ใช้ก็มีศักยภาพที่จะลดภาระการรับรู้ของมนุษย์ลง ทำให้จัดการกับข้อมูลจำนวนมากได้ดีขึ้น เช่น การใช้เทคโนโลยีปัญญาประดิษฐ์เพื่อตรวจจับข่าวปลอมและเตือนผู้ใช้ก่อนแชร์ การใช้ระบบแนะนำที่หลากหลายมุมมองเพื่อป้องกันการอยู่ในข้อมูลที่เชื่อถือเพียงอย่างเดียว หรือการประยุกต์ใช้ปัญญาประดิษฐ์เพื่อสรุปงานวิจัยหลายพันชิ้นออกมาเป็นความรู้ที่เข้าใจง่าย ล้วนเป็นแนวทางที่อาจช่วยเปลี่ยนข้อมูลดิบให้เป็นความรู้ที่เป็นประโยชน์โดยลดความล้นเกินและความสงสัยให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น

6. การขาดหลักการและทักษะในการกลั่นกรองความรู้ ปัจจัยที่สำคัญที่สุด คือ หลักการและทักษะของผู้รับสารเองในการกลั่นกรองความรู้ หากสังคมหรือบุคคลใดไม่มีหลักยึดในการประมวลข้อมูลอย่างเป็นระบบและขาดการฝึกฝนทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking) และการรู้เท่าทันสื่อ (Media Literacy) ความไม่แน่นอนของความรู้ก็จะยิ่งเพิ่มสูงขึ้น เพราะข้อมูลที่ได้รับจะถูกตีความไปตามอำเภอใจหรือโดยอคติ

ส่วนบุคคล การไม่มีหลักตรรกะที่ช่วยให้ผู้คนรับข้อมูลอย่างรวดเร็วและด่วนสรุปเป็นความรู้โดยไม่ตรวจสอบ เช่น การแชร์ข่าวลือหรือข้อมูลที่ยังไม่ผ่านการยืนยันบนสื่อสังคมออนไลน์เพียง เพราะเห็นว่า คนส่งต่อกันมามาก จึงทำให้ข้อมูลผิด กลับถูกเข้าใจว่า เป็นความจริงตามจำนวนการแชร์ หรือในระดับองค์กรหากผู้นำขาดหลักการในการวิเคราะห์ข้อมูลอย่างรอบด้าน ใช้อารมณ์หรือความเชื่อส่วนตัวมากกว่าข้อเท็จจริงในการตัดสินใจ องค์กรนั้นก็อาจดำเนินการผิดพลาดจากความรู้ที่คลาดเคลื่อน กรณีนี้อาจหลายครั้งในโลกธุรกิจและการเมืองเกิดจากการตัดสินใจที่อิงข้อมูลผิดหรืออคติ เช่น การประเมินความเสี่ยงต่ำเกินไปจริงเพราะเชื่อมั่นในแบบจำลองที่มีข้อมูลไม่ครบ การละเลยคำเตือนของผู้เชี่ยวชาญเพราะไม่สอดคล้องกับนโยบายที่ตั้งใจไว้ เป็นต้น

กระบวนการ (Process)	องค์ประกอบหลัก (Main Component)	กลไกการทำงาน/เครื่องมือ (Mechanisms/Tools)	บทบาทหน้าที่ (Functions)
1. ข้อมูลขาเข้า (Input)	ข้อมูลดิบ (Raw Data)	สื่อสังคมออนไลน์ ข่าวสาร บทความ ข้อมูลสังเคราะห์ (Deepfakes)	ข้อมูลปริมาณมหาศาลที่ไหลเข้ามาอย่างต่อเนื่อง ซึ่งมีทั้งความจริง ความเท็จและอคติปะปนกัน
2. พื้นฐานเทคโนโลยี (Foundation)	ฐานเทคโนโลยีสนับสนุน (Technological Support Base)	1. เอไอตรวจสอบข้อเท็จจริง สแกนหาข่าวปลอม 2. อัลกอริทึมส่งเสริมความหลากหลาย หลีกเลี่ยงอคติ 3. ระบบคัดกรองข้อมูล สรุปสารสนเทศที่สำคัญ	ช่วยประมวลผลข้อมูลที่เกินขีดจำกัดของมนุษย์ และคัดกรองเนื้อหาเบื้องต้นอย่างเป็นระบบ
3. กระบวนการคิด (Processing)	เสาหลักที่ 1 ทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ (Critical Thinking Skills)	1. ตรวจสอบแหล่งที่มา: ประเมินความน่าเชื่อถือ 2. ใช้ตรรกะและหลักฐาน: แยกแยะความเห็น/ข้อเท็จจริง 3. รู้เท่าทันสื่อและอัลกอริทึม: เข้าใจกลไกเบื้องหลังสื่อ	เป็นกลไกเชิงเหตุผลและตรรกะในการวิเคราะห์ สังเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลภายนอก
	เสาหลักที่ 2 ปัญญาและจริยธรรม (Inner Wisdom & Ethics)	1. กาลามสูตร โดยสงสัยไว้ก่อน ไม่ด่วนเชื่อตามกันมา 2. สติรู้เท่าทันอคติ รู้ทันความคิดเร็วและอคติส่วนตัว 3. จริยธรรมการแชร์ รับผิดชอบต่อสังคม	เป็นกลไกเชิงคุณธรรมและจิตวิทยาเพื่อควบคุมการตอบสนองภายในและลดอคติส่วนบุคคล
4. ผลลัพธ์ (Output)	ปัญญาที่ใช้การได้จริง (Actionable Wisdom)	1. นวัตกรรมที่เป็นประโยชน์ (Useful Innovation)	องค์ความรู้ที่ผ่านการกลั่นกรองอย่างรอบด้าน

		2. การตัดสินใจบนฐานข้อเท็จจริง (Fact-based Decision) 3. สังคมสันติสุขและนิติธรรม (Just & Peaceful Society)	สามารถนำไปใช้พัฒนาคุณภาพชีวิตและสังคมได้จริง
--	--	---	--

ตาราง 1 กรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการ

จากตาราง 1 กรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการเสนอให้การจัดการข้อมูลข่าวสารล้นเกินมิใช่เพียงการใช้เทคโนโลยีคัดกรองข้อมูลเท่านั้น แต่ต้องอาศัยกระบวนการคิดและจริยธรรมภายในของผู้รับสารควบคู่กัน กล่าวคือ ในระดับข้อมูลขาเข้า ผู้รับสารต้องตระหนักว่า ข้อมูลที่ปรากฏในสื่อดิจิทัลอาจมีทั้งข้อเท็จจริง ความเห็น อคติ และข้อมูลสังเคราะห์ปะปนกัน จึงไม่ควรยอมรับข้อมูลโดยทันที ในระดับเทคโนโลยี ระบบตรวจสอบข้อเท็จจริง ปัญญาประดิษฐ์และอัลกอริทึมที่ส่งเสริมความหลากหลายของข้อมูลสามารถช่วยลดภาระการประมวลผลของมนุษย์ได้ แต่ไม่อาจแทนที่วิจารณ์ญาณของมนุษย์ได้ทั้งหมด ในระดับกระบวนการคิด ผู้รับสารต้องใช้การคิดเชิงวิพากษ์ การรู้เท่าทันสื่อ และหลักพุทธปรัชญา คือ กาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ และสติเพื่อพิจารณาแหล่งที่มา เจตนา หลักฐาน ผลกระทบและคุณค่าทางจริยธรรมของข้อมูลก่อนเชื่อหรือเผยแพร่ต่อ ผลลัพธ์ของกระบวนการนี้ คือ การแปรข้อมูลจำนวนมากให้เป็นปัญหาที่ใช้การได้จริง ได้แก่ การตัดสินใจบนฐานข้อเท็จจริง การสร้างนวัตกรรมที่รับผิดชอบต่อสังคม และการดำรงพื้นที่ความจริงร่วมในสังคมประชาธิปไตยภายใต้หลักนิติธรรม

องค์ความรู้ใหม่

จากข้อมูลที่ได้นำเสนอมา สามารถประมวลเป็นกระบวนการทัศน์การกลั่นกรองความรู้เชิงพุทธในยุคข้อมูลล้นเกิน ตามหลักการดังนี้

1. จากข้อมูลล้นเกินสู่การตรวจสอบอย่างมีเหตุผล (กาลามสูตร) ปัญหาข้อมูลมหาศาลและข่าวปลอมทำให้มนุษย์เสี่ยงเชื่อข้อมูลโดยไม่ไตร่ตรอง กาลามสูตรจึงทำหน้าที่เป็นกลไกคัดกรองเบื้องต้น โดยสอนให้ไม่เชื่อเพราะกระแส ความนิยม หรืออำนาจของแหล่งข้อมูล ซึ่งจะทำให้ความรู้ที่ได้ถูกตรวจสอบก่อนยอมรับ ไม่ตกอยู่ใต้อคติหรือแรงชักจูงของข้อมูลล้นเกิน

2. จากความยึดมั่นในข้อมูลสู่ความถ่อมตนทางความรู้ (ไตรลักษณ์) ในยุคที่ข้อมูลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การยึดถือความรู้ว่า ถูกต้องแน่นอน เป็นสาเหตุสำคัญของความขัดแย้ง ไตรลักษณ์สอนให้เห็นว่าความรู้เองก็เป็นสิ่งไม่เที่ยง แปรเปลี่ยนและไม่ใช่ตัวตนถาวร ซึ่งจะช่วยให้เกิดท่าทีเปิดกว้าง พร้อมปรับปรุงความรู้ใหม่ ลดการยึดติดในความจริงเพียงชุดเดียว

3. จากความสับสนของข้อมูลสู่ปัญญาเชิงวิเคราะห์อย่างเป็นระบบ (โยนิโสมนสิการ) ข้อมูลที่หลากหลายและปะปนกัน ต้องอาศัยกระบวนการคิดที่ลึกและแยกแยะได้ โยนิโสมนสิการจึงทำหน้าที่เป็นกระบวนการแปรข้อมูลเป็นความรู้ด้วยการพิจารณาเหตุและผล คุณและโทษ รวมถึงบริบทของข้อมูลข่าวสาร ซึ่งจะทำให้ความรู้มิใช่เพียงการรับข้อมูล แต่เป็นผลของการคิดอย่างมีโครงสร้างและรอบด้าน

4. จากการเสพและส่งต่อโดยอัตโนมัติสู่การกำกับตนเองและจริยธรรมความรู้ (สติ) ปัญหาของยุคดิจิทัลไม่ใช่แค่การรับข้อมูล แต่รวมถึงการแชร์โดยไม่คิด สติช่วยหยุดวงจรอัตโนมัติของอารมณ์และอคติ ขณะที่หลักสัมมาวาจากำกับไม่ให้ส่งต่อข้อมูลที่เป็นโทษ ที่จะทำให้การใช้ความรู้มีความรับผิดชอบ ไม่สร้างความเสียหายต่อสังคม

สรุปภาพรวมแล้ว จะพบกระบวนการสร้างความรู้แบบพุทธเชิงบูรณาการ ดังนี้ 1) การคัดกรองข้อมูล (กาลามสูตร) โดยไม่เชื่อทันที 2) การไม่ยึดติดในข้อมูลข่าวสาร (ไตรลักษณ์) เพื่อให้เห็นความไม่แน่นอนของความรู้ 3) การวิเคราะห์อย่างลึกซึ้ง (โยนิโสมนสิการ) เพื่อแปรข้อมูลข่าวสารเป็นปัญญา 4) การกำกับการใช้ความรู้ (สติและจริยธรรม) โดยไม่ใช้หรือเผยแพร่ความรู้ในทางที่เป็นโทษหรือเสื่อมเสีย จากกระบวนการนี้ จะเห็นว่า ความรู้ในยุคข้อมูลล้นเกินได้กลายเป็นกระบวนการเชิงจริยธรรมและปัญญา มากกว่าข้อเท็จจริงตายตัว โดยต้องผ่านการตรวจสอบ ไม่ยึดติด วิเคราะห์อย่างแยกคางและการใช้ด้วยความรับผิดชอบ

สรุป

บทความนี้นำเสนอกรอบแนวคิดทางปรัชญาความรู้ในยุคข้อมูลข่าวสารล้นเกิน โดยเริ่มจากการสำรวจมุมมองตะวันตกที่ชี้ว่า ความรู้ไม่ใช่ความจริงสากลตายตัว หากแต่ขึ้นอยู่กับบริบทเชิงอำนาจ วัฒนธรรม และกระบวนการทัศน์ของยุคสมัย ขณะที่ปรัชญาตะวันออกโดยเฉพาะพุทธศาสนาเน้นว่า ความรู้แท้ คือ ปัญญาที่เกิดจากการเห็นความจริงตามที่มันเป็น มิใช่การสะสมข้อมูล พุทธปรัชญาเสนอหลักธรรม 4 ประการ ได้แก่ กาลามสูตร ไตรลักษณ์ โยนิโสมนสิการ และสติควบคู่จริยธรรมการสื่อสารเพื่อเป็นกรอบกลั่นกรองปัญญาในการรับและส่งต่อข้อมูล นอกจากนี้บทความยังวิเคราะห์ปัจจัยที่ก่อให้เกิดความไม่แน่นอนของความรู้ อันได้แก่ ปริมาณข้อมูลที่เกินขีดจำกัดของสมอง อคติและห้องสะท้อนเสียงจากอัลกอริทึม การแพร่กระจายของข่าวปลอม อคติทางปัญญาของมนุษย์ และการขาดทักษะการคิดเชิงวิพากษ์ บทสรุปของบทความเสนอกรอบกระบวนการทางญาณวิทยาแบบบูรณาการที่ผสมผสานเทคโนโลยีตรวจสอบข้อเท็จจริง การคิดเชิงวิพากษ์ และปัญญาตามแนวพุทธเพื่อแปรข้อมูลมหาศาลให้เป็นความรู้ที่ตรวจสอบได้และนำไปใช้ประโยชน์ต่อสังคมได้อย่างรับผิดชอบ

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). (2559). *พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย*. กรุงเทพมหานคร: ผลิธัมม.
- พระมหานิติ ธิธรรมโม (พรหมขาว) และคณะ. (2568). ทฤษฎีความรู้ของนักปรัชญาตะวันออก. *วารสารเสียงธรรมจากมหายาน*. 11 (3), 342-352.
- มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย. (2557). *พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่ม 27, 33, 34, 37*, พิมพ์ครั้งที่ 9. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
- Bodhi, B. (2012). *The Numerical Discourses of the Buddha: A Complete Translation of the Anguttara Nikaya*. Boston: Wisdom Publications.

- Foucault, M. (2000). The Subject and Power. In Faubion, J. (ed.). *Power: Essential Works of Foucault, 1954-1984*, Vol. 3. New York: The New Press.
- Heuer, R. J., Jr. (1999). *The Psychology of Intelligence Analysis*. Washington, DC: Center for the Study of Intelligence.
- Kahneman, D. (2011). *Thinking, Fast and Slow*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Kuhn, T. S. (1970). *The Structure of Scientific Revolutions*, 2nd ed. Chicago: University of Chicago Press.
- Lahlou, S. (28 April 2025). *Mitigating Societal Cognitive Overload in the Age of AI: Challenges and Directions*. Retrieved 2 October 2025, from <https://arxiv.org/html/2504.19990v1>
- Lyotard, J. F. (1984). *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Menczer, F. and Hills, T. (1 December 2020). *Information Overload Helps Fake News Spread, and Social Media Knows It*. Retrieved October 2, 2025, from <https://www.scientificamerican.com/article/information-overload-helps-fake-news-spread-and-social-media-knows-it/>
- Thibault, D. (2025). Disconnect to Reconnect: Practical Approaches to Managing Social Media's Impact on Pediatric Mental Health. *Journal of Pediatric Health Care*. 39 (2), 292-296.
- Vosoughi, S., et al. (2018). The Spread of True and False News Online. *Science*. 359 (6380), 1146-1151.